

Horváth Judit (1947) klasszika-filológus, az ELTE Görög Tanszékének docense. Kutatási területe az ógörög irodalom- és filozófiatörténet.

Legutóbbi írása az *Ókorban*:
Józsúé és a görögök (2004/2).

Mit csinálnak a Napleányok?

Horváth Judit

Parmenidésznek (Kr. e. 6-5. század), a Szókratész előtti filozófia egyik legjelentősebb képviselőjének hexameterekben írt tankölteményét csupán rövidebb-hosszabb töredékekből ismeri az utókor. Teljes terjedelmében megmaradt azonban a költeményt bevezető *Prooimion* (a szó magyarul kb. előhangot jelent), nagyrészt Szextosz Empeirikosz 2. századi szkeptikus filozófusnak köszönhetően, aki *A dogmatikusok ellen* című művében (7, 111 skk.) idézi az első 28 sort. Az utolsó négy sort a 6. században élt Szimplikiosz őrizte meg Arisztotelész-kommentárjában (*De caelo* 557, 25 és köv.). A *Prooimion* prózai fordításban, Steiger Kornél és Bodnár István fordításainak felhasználásával a következőképpen hangzik (a hagyományozott görög szöveg néhány helyen vitatott, de a szövegkritikai problémákat, mivel tanulmányunk tárgyát nem érintik, a fordításban egyáltalán nem vettük figyelembe):

*A kancák, amelyek elvisznek, ameddig csak elér a vágy,
vittek, miután rávezettek az istenség sokhírű útjára,
amely a tudó férfit átviszi minden városon.
Ezen utaztam, mert ezen vittek az eszes kancák
5 húzva a szekeret, és lányok mutatták az utat.
A tengely a kerékagyakban síp hangját hallatta
áttüzesedve (mert két oldalról két kerekre csiszolt
kerék hajtotta), miközben a Nap leányai
gyorsan vezettek, odahagyván az Éj házát,
10 a fény felé, és kezükkel fejükről hátravetvén fátylukat.
Itt vannak az Éj és a Nappal útjainak kapuoszlopai,
amelyeket alulról és felülről szemöldökfa és kőküszöb vesz közre.
És az égi kapuoszlopokat hatalmas kapuszárnyak töltik ki.
Kétféle célra való kulcsukat a sokat büntető Diké istennő őrzi.
15 A lányok gyengéd szavakkal győzködvén őt
ügyesen rávették, hogy kedvükért a zárral ellátott reteszt
gyorsan tolja el a kapuról. A kapuoszlopok szélesre tárták és
engedték kinyílni a kapuszárnyakat, miután egymás után elfordították
20 a zsanérban a szeggel és gombbal hozzájuk szegezett
sokbronzú tengelyeket. Ekkor a lányok a kapun át egyenesen
áthajtották a kocsíúton a szekeret és a lovakat.
Az istennő szívélyesen fogadott, kezével megragadta
jobb kezemet, megszólított és ezt mondta:
„Te ifjú, halhatatlan kocsihajtók útitársa,
25 a kancákkal, amelyek vinni szoktak, megérkezve a mi házunkba
legyél üdvözölve, hiszen nem rossz sors küldött, hogy ezen az úton
járj (mert hát messze esik ez az emberek járta ösvénytől),
hanem isteni rend és jog. Mindent meg kell tudnod,
a meggyőző igazság rendíthetetlen szívét is
30 és a halandók vélekedéseit is, amelyekben nem lehet igazán megbízni.
De azért azt is meg fogod tanulni, hogy miként van az, hogy ami látszik csupán,
az mégis hitelesen létezik, mindenem keresztül mindent áthatva.”*

Egyszer dalra tanították meg Hésziodoszt, míg
 szent Helikón lejtőjén őrizgette a nyáját.
 Ez volt első szózatuk, ezt mondták legelőször
 lányai aigisztartó Zeusznak, olümposzi Múzsák:
 „Hitvány pásztori nép, szolgáltok csak hasatoknak!
 Szánkon tarka hazugság, mind a valóra hasonlít,
 tudjuk zengeni mégis a szinígazat, ha akarjuk!”
 Így szóltak hozzám az igazszavu isteni lányok,
 s adták friss ágát a babérnak, hogy leszakasszam,
 botnak, megbámulni valót, meg az isteni hangot
 ültették el bennem: hirdessem, mi leszen s volt,
 zengjem a boldog, örökkéélő isteneket mind,
 s rajtuk kezdjem a dalt és vélük hagyjam is abba.

Hésziodosz, *Theogonia* 22–34.
 Trencsényi-Waldapfel Imre fordítása

[...] A sötét éj borzalmas palotája
 áll ott, kék felhők közt elrejtözve egészen.
 Nüx palotája előtt állapotosz fia, Atlas,
 s tartja fején az eget, meg-megtámasztva kezével,
 nem lankadva; a rézküszöbön jön szembe naponta
 Éjszaka és Nappal, s egymás közelébe hogy érnek,
 egymást üdvözlik, de az egyik jön ki az ajtón,
 megy be a másik, nincs együtt soha otthon a kettő,
 mert ha az egyik házon kívül járja a földet,
 benmarad és ott vár idejére a házban a másik,
 míg a sor aztán rákerül és útjára elindul.

Hésziodosz, *Theogonia* 744–754

Ez tehát a tanköltemény bevezetője: a filozófus-költő valamiféle csodálatos fogaton elutazik egy istennőhöz, aki barátságosan fogadja, és kinyilatkoztatás formájában összefoglalja számára mindazt, amit meg kell tanulnia. Költők vagy filozófusok hivatásának isteni sugalmazásával vagy megerősítésével máshol is találkozunk a görög hagyományban. Csak egyetlen példaként említsük meg a Kr. e. 7. században élt Hésziodosz beszámolóját arról az élményéről, amikor a Helikón hegyen költővé avatták a Múzsák (*Az istenek születése* 22 sk.) Amit Parmenidész elmesél, az részben a rokon tárgyú elbeszélések alapján, de a lényegét tekintve azok nélkül is világos és követhető. De a részletek! Miféle kancákról van szó? Mit jelent a „sokhírű” út? Ki ez az istennő? Azonos-e a kulcsokat őrző Dikével vagy nem? Fölfedezhetők-e Parmenidész elbeszélésében a görög (vagy a görögösgen kívüli) mitológiai hagyomány elemei? Hol van az Éj háza, és milyen kapcsolatban áll az Éj és a Nappal útjainak kapujával? Hol van az istennő palotája? És ez utóbbi kérdéssel szoros összefüggésben egy másik: merre vezet hozzá az út, felfelé, az égbe, vagy lefelé, az alvilágba? (Ez utóbbi lehetőség mellett – amely, bár első olvasásra nemigen tűnik fel, esetleg valóban ott rejlik a szöveg mélyén – csak az utóbbi évtizedekben kezdtek érvelni.) Végül egy olyan probléma, amely a költeménnyel együtt hagyományozódott az utókorra: Szextosz Empeirikosz a *Prooimion* allegorikus magyarázat kíséretében őrizte meg. Talán nekünk is allegorikusan kellene értelmeznünk az utazást?

Ezek és további kérdések mindmáig szenvedélyes viták tárgyát képezik a Parmenidésszel foglalkozó szakirodalomban. Mint a címben jeleztük, mi egy további problémával gyarapítjuk a már meglévő kérdések számát: a Napleányok szerepét fogjuk nyomon követni Parmenidész utazásában (mert róluk van szó, akkor is, ha első megjelenésükkor, az 5. sorban ezt még nem tudjuk), függetlenül attól, hogy felfelé vagy lefelé húzzák a szekeret a kancák, és függetlenül attól is, hogy melyik istennő palotájához igyekeznek.

Lányok mutatták az utat, olvassuk az 5. sorban. Mutatták az utat, kísértek, vezettek [valakit] az úton, ilyesmit jelent az itt szereplő kifejezés (*hodon hégemoneuon*). A költő ült a szekéren, és a lányok mellette vagy előtte gyalogoltak – gondolnánk, a *Prooimion* sok-sok fordítójával és értelmezőjével együtt. Igen ám, de kicsit lejjebb (7. sor és köv.) mit hallunk? A szekér tengelye egészen áttüzesedett, miközben a Napleányok sietősen vezették, kalauzolták a költőt. A kancák húzta szekér a rajta utazó költővel tehát vágat az úton, a Nap leányai pedig ott száguldanak mellette (esetleg előtte), hogy mutassák az utat. Ezt így kicsit különös elképzelni. Természetesen a költészetben – márpedig ez költészet, akár allegorikus elbeszélésről van szó, akár nem – minden lehetséges. Minden lehetséges, például egy ilyen különös jelenet is. Igen, a költészetben valóban minden lehetséges, úgyhogy később, amikor kinyílik az istennő kapuja, a lányok már maguk hajtják át rajta a kocsit (21. sor; hasonló kontextusban ezt szokta jelenteni az *ekhon* ige a hexameteres költői nyelvben, pl. *Ilias* 5. 752). Sőt, amikor az istennő megszólítja a költőt, egyenesen *halhatatlan kocsihajtók* útítársának (24. sor) nevezi. Nyilvánvaló, hogy a Napleányokra gondol, hiszen az utazásnak nincsen több részvevője. E két utóbbi megfogalmazás tehát azt sugallja, hogy a Napleányok a kocsin ülnek, ők hajtják a kocsit! Holott az elbeszélés elején még nem így képzeltük. „Mutatták az utat” – erről a megfogalmazásról nem az jutott az eszünkbe, hogy gyeplővel a kezükben rajta ültek a kocsin. (A 9. sorban a „gyorsan vezettek” kifejezés túlságosan általános jelentésű, úgyhogy nem segít az értelmezésben.) Megváltozott volna közben valami, csak nem vettük észre? Újból föl tesszük a kérdést: mit is csinálnak tehát ezek a Napleányok?

Az 5. sorban olvasható *hodon hégemoneuon* „szó szerint” valóban azt jelenti, hogy valaki vezet másvalakit az úton, mutatja neki az utat. De nézzünk csak körül a homéroszi eposzokban – hiszen Parmenidész a hagyományos epikus nyelvet választotta tankölteményéhez –, szerepel-e ott, és ha igen, milyen jelentésben ugyanez a kifejezés. Igen, többször is szerepel. Athéna például az *Odüsszeia* 7. énekében megmutatja az utat a gyalogosan haladó Odüsszeusznak, elkíséri őt (gyalogosan) a phaiák király palotájába (*hodon hégemoneuszó*, 30. sor). A szemérmes királylány, Nauszikaa ugyanis, mint korábban megtudjuk (6. 258 skk.), a városban már nem akar együtt mutatkozni ezzel a számára vadidegen férfival: a tengerpartról, ahol összetalálkoztak, csak a város határáig fogja őt

elvezetni (innen kíséri majd tovább Athéné), és pedig úgy, hogy ő maga, Nauszika, kocsira ül, és így fogja megmutatni az utat (*hodon hégemoneuszó*) az őt gyalogosan követő Odüsszeusznek (6. 260–61). Vagyis ugyanaz a kifejezés a két esetben két különböző jelenetet ír le: Athéna gyalogosan kalauzolja a gyalogosan igyekvő Odüsszeuszt, Nauszika viszont *a kocsit hajtv*a vezeti az ezúttal is *gyalogosan* haladó Odüsszeuszt. Végül egy, a Parmenidész utazásának leírásához sok tekintetben párhuzamul kínálkozó Pindarosz-részletben ugyanez a két szó (*hodon hagemoneuszai*, 6. *olümpiai óda* 25. sor) a költő kocsijába befogott öszvérekre vonatkozik: húzzák a szekeret, és így *mutatják az utat*.

A fenti példákon jól látható, ahogy a szavak, kifejezések használatuk közben elveszítik ártatlanságukat: az „eredeti”, „szó szerinti” jelentés alakul, zsugorodik, bővül, újabb és újabb jelentések árnyalják, módosítják, sőt rá is telepedhetnek, háttérbe is szoríthatják azt, amit az adott szó vagy kifejezés a születése pillanatában jelentett (vagy – hogy óvatosabban fogalmazzunk – jelenthetett, hiszen a szavak ún. eredeti jelentésére mindig csak következtetni lehet abból, ami már nem az eredeti jelentés). Ezt az egészen általános, például a mi nyelvünkben is szüntelenül zajló és tetten érhető folyamatot most csak azért hangsúlyozzuk, hogy rámutathassunk: könnyen lehetséges, és a fenti példák is ezt támasztották alá, hogy amikor Parmenidész azt írja a Napleányokról, hogy mutatták az utat, már akkor is az a kép jár a fejében, hogy gyepőlővel a kezükben rajta ültek a kocsin. Pontosabban, ha nem is tudjuk, hogy mi járt a fejében, azt tudjuk, hogy olyan kifejezést használt, amely az epikus nyelvben a kocsihajtást *is* jelentheti.

Ezzel a főntebb említett ellentmondást sikerült is feloldanunk, a Napleányokra vonatkozó, első látásra összeegyeztethetetlennek tűnő megfogalmazások összhangba kerültek, hiszen mindegyikük azt jelenti, vagy legalábbis azt *is* jelentheti, hogy ezen a különös úton ők, a Napleányok voltak Parmenidész kocsihajtói.

A Napleányok körül tehát minden rendben van – de szabad-e itt megállnunk? Lemondhatunk-e ilyen könnyen arról, hogy egy ideig, az elbeszélés első felében mégiscsak úgy értettük, vagy legalábbis úgy *is* érthettük a róluk szóló szavakat, és úgy képzeltük, abba éltük bele magunkat, hogy gyalogosan vezetik, kísérik a kocsin utazó költőt, így mutatják neki, hogy merre menjen? Lemondhatunk-e erről csak azért, hogy kikerüljünk egy ellentmondást (vagy legalábbis nyugtalanító feszültséget) a rohanó szekér és a gyalogosan mellette igyekvő lányok között? Nem, nem szükséges lemondanunk róla. Az archaikus görög költészet ugyanis nem riad vissza az ellentmondásoktól, nem fél attól, hogy ami nem egyeztethető össze, az rögtön zavart is okoz. Az ellentmondás, a dolgok összeegyeztethetlensége nem kevésbé része a valóságnak (egyszersmind a költői valóságnak), mint a dolgok összetartozása – mintha ez volna az archaikus görög költészet *ars poeticájának* egyik leglényegesebb mondanivalója. A parmenidészi

Phintisz, erős öszvérei-
det fogd be legott, had ülünk
fel szekeredbe! Vezessük tiszta uton,
mígnem elérem e férfiak fájának
törzsökét. Másnál különbül
értenek ők e csapáson
vezetni minket, hisz koszorúkat arattak ők
Olümpiában! [...]

Pindarosz, 6. *olümpiai óda* 22–27.

Jánosy István fordítása

Mégis hat napon át éjt nappá téve hajóztunk,
aztán megláttuk Lámosz meredekfalú várát,
Télepüloszt, hol a laisztrügon él, s hol a pásztor a
pásztor
szólva köszönti, mikor beterele, s felel az kiterelve.
Ott, aki éber, kettős bért is könnyen elérne,
ökröt is őrizhetne s ezüst juhnyáját is egy nap:
mert egymáshoz a nap meg az éj ösvénye közel
van.

Odüsszeia X. 80–86.

Vecseri Gábor fordítása

Feketealakos hüdria, Kr. e. 520 körül, a Lüszippidész-festő stílusában
(München, Antikensammlung, ltsz. 1688)

Prooimion csak egyetlen példája annak, ami erre a költészetre általában is igaz: a belőle kibontakozó világ áttekinthető, otthonos, egyértelmű, egységes, és *ugyanakkor* hemzseg az ellentmondásoktól.

Ennek az egyértelműségnek van egy nagyon egyszerű – nyilván nem az egyetlen, de mindenképpen meghatározó – költői formája, amely a *Prooimion* nyelvét is jellemzi: az ismétlés. Mielőtt példákat sorolnánk, elnézést kell kérnünk az olvasótól: a fordítás során sok minden óhatatlanul elvész, így az alábbi példák közül a magyar szövegben némelyiket nem is lehet megtalálni.

Azt állítjuk tehát, hogy ennek a nyelvnek egyik meghatározó eleme az ismétlés, szembeötlő és rejtettebb formában. Ismétlődnek egyes szavak, kifejezések, megfogalmazások, képek, képzetek, bármi. Az első négy sorban a 'vinni' ige (*pherein*) különböző alakban négyszer is megjelenik egymás után, úgyhogy később, amikor az istennő üdvözlésképpen elismétli a költőnek a *Prooimion* elejét (25. sor), az olvasóhallgató jó érzéssel veszi tudomásul, hogy amit az istennő tud, azt ő is tudja, hiszen előzőleg annyiszor hallotta már. A retesz eltolását (17), illetve a fátyol levételét (10) azonos ige (*óthein*) fejezi ki, jelezvén, hogy hasonló cselekvésről van szó. Az ismétlődő szavak itt is, és a 32 sor számos további helyén is újból és újból arra irányítják a figyelmünket, ami a részletekben különbözőségük ellenére is közös, és minél több az ismétlődés, annál jobban erősödik bennünk az az érzés, hogy az itt ábrázolt világban, akármerre nézünk, mindenütt ugyanazt találjuk, a részek rokonai egymásnak, a világ pedig egységes.

A szóismétlés persze *önmagában* nem meggyőző költői eszköz. Ezek a szóismétlések azonban súlyosabb, meggyőzőbb ismétlések közegeiben hangzanak el. Lássuk a legfontosabb példákat.

A 9-10. sorban a Napleányok elhagyják az Éj házát, és levetik fátylukat: ez a két állítás végső soron ugyanazt fejezi ki, mitikus, illetve szimbolikus megfogalmazásban. A kétszeres megfogalmazás hangsúlyt ad a mondanivalónak: immár biztosak lehetünk abban, hogy a lányok valamilyen sötétségből valamilyen világosságba jutottak. Az ószövetségi Ézsaiás próféta könyvében is szerepel, más jelentésben, de úgyszintén hasonló mozdulatra utaló kifejezésekkel párhuzamba állítva, a fátyol levétele:

S [az Isten] elveszi e hegyen a fátyolt, mely beboríta minden népeket,

és a takarót, mely befödött vala minden népeket.

Elveszíti a halált örökre,

és letörli az Úr Isten a könnyhullatást minden orcáról...

(25: 7-8. Károli Gáspár fordítása)

A fátyol és a takaró ezúttal a gyászolók viselete, amely a halállal és a könnyekkel együtt a gyászt idézi. Az Ézsaiás-részlet azért is figyelemreméltó, mert az ószövetségi költői nyelvnek a párhuzamosság szintén meghatározó eleme.

De vissza a *Prooimion*hoz: a kocsi két kerekre csiszolt kerék hajtotta, miközben gyorsan vezették a Napleányok (7–10). A két állítás ezúttal is ugyanarról szól: az áttüzesedés okát a költő két különböző oldalról fogalmazza meg. Vagy figyeljünk a szekér leírása, illetve az istennő palotakapujának leírása közötti megfelelésekre: a kocsinak is van tengelye, a kapunak is (*axón*), a kocsié a kerékagyban forog (6. sor), a kapuoszlopé a zsanérban (18–20. sor). A kocsinak két oldalról (jobbról és balról: *amphoteróthen*) két kereke van (7–8), a kaput két ol-

dalról (alulról és felülről: *amphisz*) küszöb, illetve szemöldökfa veszi közre (12), végül megismétlődik egy olyan szó is (*szürinx*), amely a kocsi esetében sípot (6), a kapuéban zsanért (19) jelent. A kapu, bármennyire más tárgy, mint a kocsi, mégis hasonlít hozzá, hasonló a felépítése, hasonló a működése – nem lesz nehéz egymásra ismerniük, ha majd találkoznak.

Olyan világ ez, amelynek részei, bárhová nézünk, ugyanolyanok, azonos elemekből állnak, egyformán működnek, egyformán mozognak, rokonságban vannak egymással, összetartoznak. Márpedig ahol a részek ilyenek, ott az egész áttekinthető, egyértelmű, egységes – legalábbis egy kivételes pillanatban, a homéroszi eposzok költői világában, ahol a részek és az egész között ilyen közvetlen a kapcsolat, ilyen szabad az átjárás. A filozófus Parmenidész világa természetesen egészen más, alapvetően másfajta törvények uralják, de az általa választott homéroszi nyelv öröksége ebben az új közegben is jelen van és – ha egyszer jelen van – hat is. Különösen erősen érvényesül a homéroszi örökség az alapvetően nem filozofikus tartalmú *Prooimion*ban.

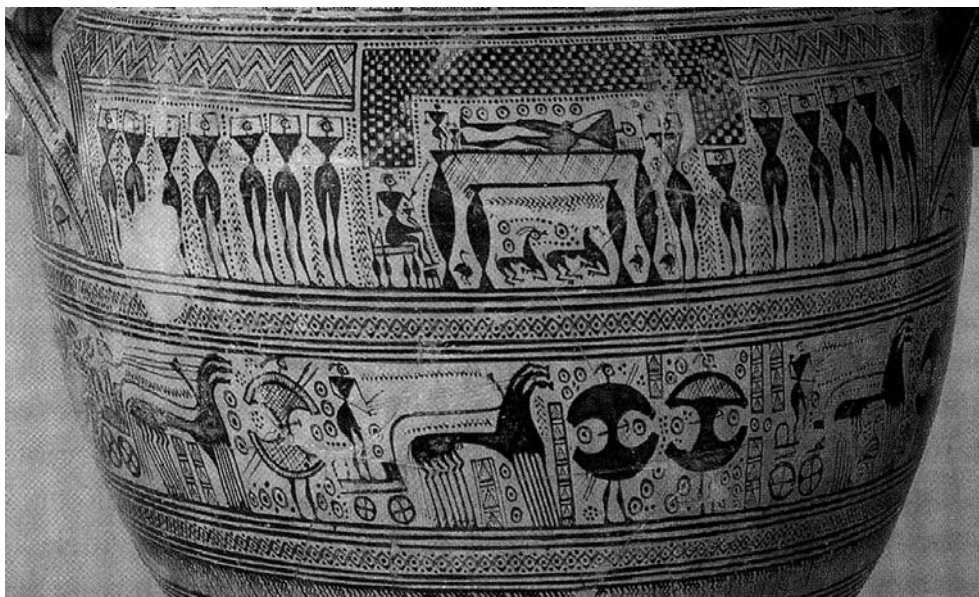
Parmenidész utazása tehát egy olyan közegben zajlik, amely ismerős, áttekinthető, kiszámítható. Az egyik rész olyan, mint a másik, a kapu olyan, mint a kocsi, az istennő azt mondja, amit már tudunk – annyira kiszámítható ez a világ, hogy bőven elfér benne egy kis kiszámíthatatlanság is: az elbeszélés elején a Napleányok még gyalog kísérik a kocsi, később már rajta ülnek. A költemény elején nyugodtan belelélhetjük magunkat abba, amit az 5. sor („lányok mutatták az utat”) sugall. (Az egykori görög közönség nyilván hasonló mitikus jelenetekre, vázakepekre is gondolhatott, például arra a Héraklész-jelenetre, amikor istenektől kísért fogaton megérkezik az Olümposzra.) Szemünk előtt ünnepi menetet látunk, a csodálatos kancák vontatta szekéren a költő, mellette (esetleg előtte) pedig, díszkíséret gyanánt, ott gyalognak a Napleányok. És lám, mire a menet az istennő palotájához ér (vagy talán már hamarabb is), az eredeti képet felváltja egy másik, az egyik képre rácsúszik, rávetül egy másik, amelyben ugyanazok a Napleányok már a kocsin ülnek mint kocsihajtók. A korabeli közönséget egy ilyen „következtelenség” ugyanúgy nem zavarta meg, ahogyan a korai görög képzőművészetben nem okoztak problémát azok az ábrázolások, amelyeken az ún. „legjellemzőbb felület törvénye” alapján (Szilágyi János György megfogalmazása) egy-egy emberi test vagy egy egész jelenet különböző részleteit különböző nézetből mutatta meg a művész: hol előlről, hol oldalnézetből, ha jelenetről volt szó, akár felülnézetből is. És az egész mégis egységes képpé állt össze a nézők szemében. Persze, hogy egységes képpé, hiszen ki ne látta volna, hogy mindvégig ugyanarról az emberről (vagy éppen egyazon jelenetről) van szó! A költészet is megengedhette és meg is engedte magának ugyanezt a „rendetlenséget”, a költő is váltogathatta a „nézeteket”. Az archaikus görög költészettel kapcsolatban sokszor támad az a benyomásunk, mintha az a tárgy vagy cselekvés, vagy akár gondolat, képzet, amelyet a költő éppen megfogalmaz, a szobrokhoz hasonlóan szinte körbejárható volna, és a költő úgy mutatja be, amit éppen bemutat, hogy egyszerűen körbejárja a „szobrot”: megnézi az egyik oldalról, és leírja, amit lát, majd egy másik nézetből is, ahonnan persze másképp látszik – ugyanaz. Mint itt is: ugyanazok a Napleányok először gyalogosan kísérik, majd a kocsin ülve hajtják ugyanazt a fogatot – a lényeg, hogy társak ebben a kivételes utazásban, és isteni jelenlétükkel és

tudásukkal hozzásegítik a költőt ahhoz, hogy eljusson az istennőhöz. Ami az egyik pillanatban lényegesnek tűnik velük kapcsolatban (a díszkíséret), azt a következő pillanatban – egy másik nézetből – szinte észrevétlenül felváltja egy másik képzet (a Napleányok immár kocsihajtók), hiszen a díszkíséret csak az egyik lehetséges, de semmiképpen sem az egyetlen megfogalmazása annak, ami a valóban lényeges mondanivaló: ezúttal az isteni jelenlét. A részleteknek ez az önfeledt váltakozása hozzászoktat ahhoz, hogy amit látunk, arról bármikor kiderülhet, hogy valójában csak egyetlen oldala, az éppen látható nézete egy nagyobb, lényegesebb valóságnak, amely a következő pillanatban immár egy másik oldalát fogja felénk fordítani. Hozzászokunk ahhoz, hogy miközben gyönyörködünk a részletekben, le is tudjunk mondani róluk annak a nagyobb valóságnak a kedvéért, amelynek a részletei.

Nem mintha a részletek nem volnának fontosak! A *Prooimion*ban (és ez szintén érvényes az egész archaikus költészetre is) a költő azt is megengedi magának, hogy bizonyos részleteknél hosszabban elidőzzön: milyen aprólékosan beszámol például a kocsiról és a kapuról! Ezúttal azonban ez a részletes leírás sem csak a leírás kedvéért van. Hiszen éppen így derülhet ki, hogy ez a két, egyébként oly különböző tárgy mennyire hasonlít egymáshoz. A részletek aránytalan hangsúlyozása ezúttal (is) valami arányosságot, az ábrázolt világ részeinek összehangolt-ságát, egymáshoz illeszkedését s ezzel az egész egységét hangsúlyozza.

Azt láttuk tehát, hogy a többféle képen kifejezhető gondolat ('gyalogosan vagy kocsin ülve vezetni') különböző, egymást akár kizáró megfogalmazásai ugyanabban a történetben is békében megférnek egymás mellett, zökkenőmentesen helyettesíthetik egymást. Akkor is, ha ez a váltakozás kockázattal is járhat, ellentmondásokhoz vezethet. Hiszen ha a Napleányok gyalogos díszkíséretet alkotnak, hogyan egyeztethető ez össze azzal, hogy a kocsi olyan gyorsan ment, hogy áttüzesedett a tengelye?

Parmenidész és közönsége számára, mint láttuk, összeegyeztethető volt. De abban a pillanatban, amikor bármilyen nyelvre lefordították a költeményt, sok-sok mindennel együtt a Napleányok körül is szükségképpen zavar támadt. Mielőtt értelmezzük ezt a kijelentést, jegyezzük meg, hogy a fordítást itt a szokásosnál tágabb jelentésben használjuk: nemcsak görögből egy másik nyelvre, hanem a Parmenidész által használt archaikus epikus (hexameteres) nyelvből prózára, esetleg egy másik költői nyelvre. A fordítás – természetesen szimbolikus – pillanatában az a bizonyos egységes világ, amely a parmenidészi epikus nyelv közegéhez kötődött, szükségképpen darabjaira hullt: hiába nevezi az istennő a 24. sorban kocsihajtóknak a Napleányokat, emiatt még sem német, sem angol, sem francia, sem magyar fordításban nem fogja az olvasó rögtön a költemény elején kocsihajtóknak

Halottszíratás és harcosok ábrázolása. Athéni geometrikus díszítésű vegyítőedény részlete (New York, The Metropolitan Museum of Art)

képzelné őket, vagy nem fogja a 24. sor hatására utólag korrigálni azt, amit az elején képzelt. Parmenidész kortárs közönsége otthon volt Parmenidész költői nyelvében, és ez nagy különbséget jelent. A fordítás során – és ez persze különböző mértékben, de minden fordításra minden esetben érvényes – könnyen szétesik az, ami egyben volt, és ahhoz, hogy a mai olvasó megértse, hogy a költemény elejétől fogva, de egy későbbi pillanattól kezdve mindenképpen a Napleányok hajtják Parmenidész kocsiját – nos igen, ehhez a filológus munkájára van szükség: a filológuséra, akinek először is mernie kell a görög szöveg ismeretében kocsihajtónak érteni a Napleányokat, és ennek a tudásnak a birtokában közvetítenie Parmenidész és a mai olvasó között. Ha ehelyett valamiféle rosszul értelmezett pontosság nevében „szó szerint” lefordítja a Napleányokról elhangzó kijelentéseket, vagyis kiszakítja azokat a görög epikus nyelv kontextusából, és itt meg is áll, egymás mellett hagyja az egymással összeegyeztethetetlen állításokat, és nem értelmezi a fordítás nyomán közöttük támadt ellentmondásokat, ez a pontosság biztosan nem segíti a mai olvasót, inkább csak akadályt gördít elé egy olyan úton, amelyen pedig nagyon is szüksége volna segítségre, hogy találkozzék – ezúttal nem az istennővel, hanem a *Prooimion* egykor otthonos világával.

A címben megfogalmazott kérdés, szögezzük le, önmagában apró kis részlet a parmenidészi filozófia súlyos kérdéseire képest. De gondoljunk arra, hogy a görögök számára a kocsihajtó, úgy tűnik, fontos személynek számított: az *Iliasz* költője sokszor néven is nevezi a Trója alatt küzdő harci szekeret kocsihajtóját, és így tesz Pindaros is, amikor győzelmi ódáiban megéneklie az olümpiai kocsiversenyek győzteseit. A fentiekben arra hívtuk fel a figyelmet, hogy a *Prooimion*ban Parmenidész szekerét a Napleányok hajtják. Ha ezt nem tudatosítjuk, szinte hiányérzetünk támadhat: a költemény elején szó esik lovakról, szekerről és a rajta utazó költőről: miért nem nevezi meg Parmenidész a kocsihajtót is? Tanulmányunknak akár ezt a címet is adhattuk volna: Megvannak a kocsihajtók!

Szakirodalmi tájékoztató

Nemrégiben látott napvilágot egy kiváló elemzés a prooimionról: Mogyoródi Emese, „Reveláció és ráció Parmenidész filozófiájában: A reveláció »logikája«”: Betegh G. – Bodnár I. – Lautner P. – Geréby Gy. (szerk.), *Töredékes hagyomány: Steiger Kornélnak*, Budapest, Akadémiai, 2007, 14–42. Ugyanebben a kötetben olvasható Bodnár István prooimion-fordítása (Parmenidész töredékei, 360–368.). Steiger Kornél fordítása megtalálható: Steiger Kornél, *Parmenidész, Empedoklész: Töredékek / Parmenidész és Empedoklész kozmológiája*, Gondolat, Budapest, 1985.

Immár magyarul is olvasható G. S. Kirk, J. E. Raven és M. Schofield *A preszókratikus filozófusok* című, bőséges kommentárokkal ellátott töredék-gyűjteménye (ford. Csiszter Kálmán és Steiger Kornél, Atlantisz, Budapest, 1998).

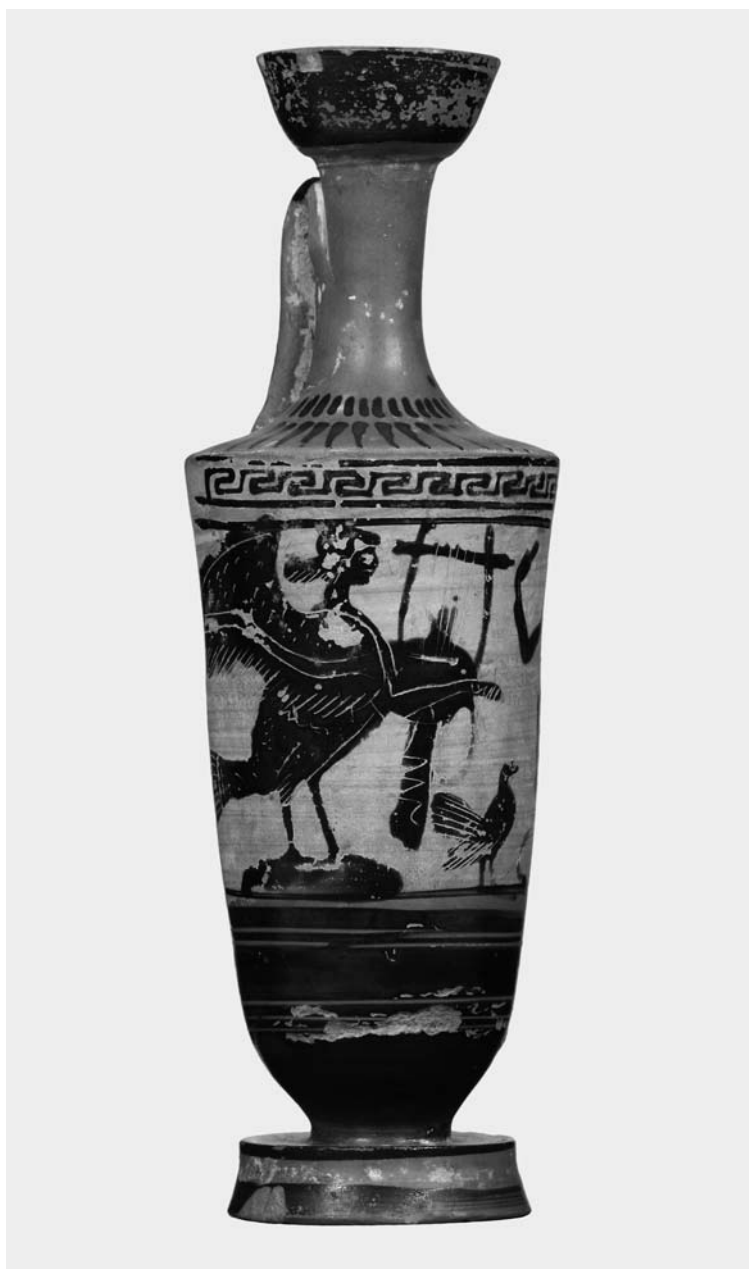
A *Prooimion*nal foglalkozó idegen nyelvű szakirodalomból a számos Parmenidész-monográfia megfelelő fejezetei mellett a következő tanulmányokat ajánljuk az érdeklődő olvasók figyelmébe:

C. M. Bowra, „The Proem of Parmenides”: *Classical Philology* 32 (1937) 97–112.

K. Deichgraeber, *Parmenides' Auffahrt zur Göttin des Rechts. Untersuchungen zum Prooimion seines Lehrgedichts* (Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse), Mainz, 1958.

W. Burkert, „Das Proömium des Parmenides und die Katabasis des Pythagoras”: *Phronesis* 14 (1969) 1–30.

Mindenképpen figyelemre méltó H. Fraenkel értelmezése, mely a szerző *Dichtung und Philosophie des frühen Griechentums* c. művében olvasható (München, 1962).

Athéni feketealagos lékythos lanton játszó szirénnel.
Az úgynevezett Beldam-festő műhelyéből, Kr. e. 470–450 körül
(Budapest, Szépművészeti Múzeum, Mátyus László felvétele)